

ELMA DIZDAR*
(Sarajevo)

ATRIBUTSKE RELATIVNE REČENICE UVEDENE PRILOŽNIM RELATIVIZATORIMA U ARAPSKOM JEZIKU

Abstrakt

Atributske relativne rečenice uvedene priložnim relativizatorima rijetko se upotrebljavaju u modernom standardnom arapskom jeziku, a u njegovom sintaktičkom opisu u potpunosti izostaju. Ove su rečenice specifične po tome što je njihova atributska funkcija suprotstavljena osnovnoj funkciji upotrebe priložnih relativizatora, tj. realizaciji rečenica u funkciji adverbijalnih oznaka. Osnovni zadatak ovog rada je analiza primjera atributskih relativnih rečenica uvedenih priložnim relativizatorima *haytu*, *hīna*, *'indamā*, *kamā* i *munḍu*, preuzetih iz djela koja pripadaju modernom standardnom arapskom jeziku. Analiza se zasniva na analitičko–deskriptivnom metodu i tipološko–funkcionalnom pristupu, koji omogućavaju promatranje atributskih relativnih rečenica uvedenih priložnim relativizatorima iz različitih perspektiva. Iako će u primjerima biti analizirane sintaktičke funkcije antecedenta unutar nadređene i relativne rečenice, takva analiza, kojom se ujedno ilustrira upotreba relativne riječi kao strategije kodiranja sintaktičke funkcije antecedenta unutar relativne rečenice, nije jedini cilj rada. Naime, rad će pokazati kako se u atributskim relativnim rečenicama uvedenim priložnim relativizatorima mogu realizirati različiti semantički sadržaji koji na formalnom planu zadržavaju funkciju atributa, te da ovako formirane rečenice s jedne strane jesu odraz zakonitosti jezične ekonomije, dok s druge strane predstavljaju izuzetno efikasno sredstvo stilskog izbora.

Ključne riječi: atributska relativna rečenica, slobodna relativna rečenica, priložni relativizatori, sintaktičke funkcije antecedenta, stilski izbor

* Prof. dr. Elma Dizdar, vanredna profesorica, Univerzitet u Sarajevu – Filozofski fakultet, e-mail: elma.dizdar@ff.unsa.ba, ORCID ID: 0000-0001-8663-2444

UVOD

Relativne rečenice u arapskom jeziku karakterizira izuzetno bogatstvo forme. U glavnu rečenicu mogu biti uvrštene asindetski, odnosno bez vezničkog sredstva, ukoliko je njihov antecedent¹ gramatički neodređena imenica, a mogu ih uvoditi i pridjevske i imeničke relativne zamjenice, kao i priložni relativizatori.² U zavisnosti od njihove forme, relativne rečenice u arapskom jeziku upotrebljavaju sve četiri osnovne strategije formiranja relativne rečenice opisane u literaturi.³

Relativne rečenice uvedene priložnim relativizatorima u arapskom se jeziku u najvećem broju slučajeva javljaju u formi slobodnih relativnih rečenica u funkciji adverbijala mjesta, vremena i načina. Upravo ih

¹ Zapravo, u lingvističkoj tipologiji, čijom se aparaturom ovaj rad u značajnoj mjeri služi, za imenicu na koju se relativna rečenica odnosi upotrebljava se termin "head noun" (imenica koja je upravni član imeničke fraze) upravo stoga što položaj relativne rečenice u odnosu na imenicu na koju se ona odnosi predstavlja jednu od bitnih tipoloških karakteristika relativne rečenice. U ovom se radu upotrebljava termin "antecedent" budući da u arapskom jeziku relativna rečenica slijedi poslije imenice na koju se odnosi, tako da se takva imenica sasvim opravdano naziva "antecedentom".

² Budući da su u radu istovremeno u upotrebi termini *priložni* i *adverbijalni*, potrebno je naglasiti kako se termin *priložni* upotrebljava isključivo kao oznaka vrste riječi, tj. funkcionalnog razreda u kojem je riječ upotrijebljena, dok je upotreba termina *adverbijalni* ograničena na označavanje sintaktičke funkcije adverbijalnih oznaka u arapskoj rečenici.

³ Vidi u: Elma Dizdar, "Strategije formiranja relativnih rečenica u standardnom arapskom i bosanskom jeziku", *Radovi*, 2004/13, Sarajevo, 2004., 235-262. Zapravo, osnovni parametar tipološkog variranja relativnih rečenica u jezicima svijeta jest strategija kodiranja sintaktičke funkcije antecedenta unutar relativne rečenice. Stoga se četiri strategije kodiranja sintaktičke funkcije antecedenta unutar relativne rečenice, tj. zadržavanje antecedenta u punom obliku (non-reduction), zadržavanje lične zamjenice koja se odnosi na antecedent (pronoun-retention), upotreba relativne zamjenice čiji oblik pokazuje funkciju antecedenta (relative-pronoun) i kodiranje antecedenta bez eksplicitne indikacije njegove funkcije unutar relativne rečenice (gapping), u literaturi opisuju kao strategije formiranja relativne rečenice. Strategije su prvi opisali E. Keenan i B. Comrie na osnovu istraživanja provedenog na pedeset jezika svijeta. Vidi u: Edward L. Keenan, Bernard Comrie, "Noun Phrase Accessibility and Universal Grammar", *Linguistic Inquiry*, 8/1, 1977., 63-99; Edward L. Keenan, "Relative Clauses", u: *Language Typology and Syntactic Description: Complex Constructions*, Ur. Timothy Shopen, vol. II, Cambridge University Press, Cambridge, 1985., 146-155; Bernard Comrie, *Language Universals and Linguistic Typology: Syntax and Morphology*, The University of Chicago Press, Chicago, 1989., 147-153.

stoga u arabističkoj literaturi, ali i općenito, autori često ne prepoznaju kao relativne rečenice i ne tretiraju ih drugačije od ostalih adverbijalnih rečenica.⁴ U lingvističkoj tipologiji, međutim, postoji jasna razlika između mjesnih, vremenskih i načinskih rečenica s jedne strane i ostalih adverbijalnih rečenica s druge strane. Tako S. Thompson i R. Longacre u tipologiji adverbijalnih rečenica izdvajaju mjesne, vremenske i načinske rečenice u klasu rečenica koje se mogu zamijeniti jednom riječju i naglašavaju kako ove vrste rečenice često preuzimaju oblik relativnih rečenica ili s njima dijele zajednička svojstva, te da se uvijek mogu parafrazirati relativnim rečenicama uvedenim relativnom zamjenicom.⁵

Za razliku od arapskih slobodnih relativnih rečenica uvedenih priložnim relativizatorima, koje su veoma česte u upotrebi, iako njihov opis u literaturi uglavnom izostaje, atributske relativne rečenice uvedene priložnim relativizatorima veoma se rijetko mogu naći u arapskom jeziku, s izuzetkom rečenica uvedenih priložnim relativizatorom *haytu*, a u literaturi im se uopće ne posvećuje pažnja kao zasebnoj kategoriji rečenice. Ovakvo zanemarivanje arapskih atributskih relativnih rečenica uvedenih priložnim relativizatorima uopće ne iznenađuje, budući da arapske relativne rečenice uvedene priložnim relativizatorima općenito, zajedno sa brojnim drugim sintaktičkim fenomenima u arapskom jeziku, još uvijek čekaju na cjelovit sintaktički opis. Ipak, da izostavljanje relativnih rečenica uvedenih priložnim relativizatorima u sintaktičkom opisu, bilo da je riječ o atributskim ili slobodnim relativnim rečenicama,

⁴ Naprimjer, Badawi, Carter i Gully među relativne rečenice svrstavaju samo rečenice uvedene prijedložnim relativizatorima *'indamā* i *kamā* budući da su ovi izrazi složeni od prijedloga *'inda* i *ka* i relativne zamjenice *mā*, dok rečenice uvedene relativizatorima *haytu*, *hīna* i *mundu* uvrstavaju u adverbijalne rečenice. Sličan tretman rečenica uvedenih relativizatorima *haytu*, *hīna*, *'indamā* i *mundu* nalazimo i kod R. Buckleya, koji pak relativizator *kamā* spominje samo u okviru razmatranja prijedloga *ka*. Konačno, T. Muftić sve relativne rečenice uvedene priložnim relativizatorima uvrštava među adverbijalne rečenice u funkciji adverbijala mjesta, vremena i načina. Vidi u: Elsaid Badawi, Michael G. Carter, Adrian Gully, *Modern Written Arabic: A Comprehensive Grammar*, Routledge, New York, 2004., 527-531, 624-625, 629-634; Ron Buckley, *Modern Literary Arabic: A Reference Grammar*, Librairie du Liban, Beirut, 2004., 343-346, 811-812, 871-876; Teufik Muftić, *Gramatika arapskoga jezika*, Ljiljan, Sarajevo, 1997., 638-639, 641-642, 646.

U transkripciji arapskih imena i riječi u radu korišten je sistem transkripcije DMG-a (Deutsche Morgenländische Gesellschaft).

⁵ Sandra A. Thompson, Robert E. Longacre, "Adverbial Clauses", u: *Language Typology and Syntactic Description: Complex Constructions*, Ur. Timothy Shopen, vol. II, Cambridge University Press, Cambridge, 1985., 178-179.

nije karakteristično samo za opis arapskog jezika potvrđuje S. Kordić, koja u analizi kroatističke i literature iz drugih slavenskih jezika govori o neusaglašenosti opisa i marginalizaciji problematike priložnih relativizatora.⁶

Iako je već naglašeno kako sintaktički opis atributskih relativnih rečenica uvedenih priložnim relativizatorima izostaje u arabističkoj literaturi, bitno je napomenuti kako neki autori ipak spominju mogućnost upotrebe priložnog relativizatora *haytu* uz adverbijalnu oznaku mjesta, a neki pak navode primjere takvih rečenica uvedenih priložnim relativizatorom *haytu* iako uopće ne prave razliku između atributskih i slobodnih relativnih rečenica uvedenih ovim priložnim relativizatorom.⁷ Kad je riječ o ostalim priložnim relativizatorima što se mogu pojaviti u atributskim rečenicama, tj. *hīna*, *‘indamā*, *kamā*, i *mundu*, u novijim gramatikama arapskog jezika nastalim izvan arapskog govornog područja u potpunosti izostaje njihov opis, a izostaju najčešće i primjeri njihove upotrebe u atributskim relativnim rečenicama.⁸ Jedini izuzetak u vakumu koji u ovim izvorima postoji u opisu atributskih relativnih rečenica uvedenih navedenim priložnim relativizatorima je tvrdnja V. Cantarina da se priložni relativizator *kamā* može zamijeniti relativnom zamjenicom *‘alladī*, što podrazumijeva implicitno uspostavljanje direktne veze između atributske relativne rečenice uvedene relativnom zamjenicom *‘alladī* i atributske relativne rečenice uvedene priložnim relativizatorom *kamā*, iako je autor eksplicitno ne uspostavlja.⁹

⁶ Snježana Kordić, *Relativna rečenica*, Matica hrvatska, Zagreb, 1995., 225-233.

⁷ Prvoj skupini izvora pripadaju Vicente Cantarino, *Syntax of Modern Arabic Prose: The Compound Sentence*, vol. III, Indiana University Press, Bloomington, 1975., 279-284. i E. Badawi, M. G. Carter, A. Gully, *Modern Written Arabic*, 630-634, dok su u drugoj skupini izvora R. Buckley, *Modern Literary Arabic*, 873-876. i Karin C. Ryding, *A Reference Grammar of Modern Standard Arabic*, Cambridge University Press, Cambridge, 2005., 413.

⁸ Vidi npr.: V. Cantarino, *Syntax of Modern Arabic Prose*, 78-79, 235-236; E. Badawi, M. G. Carter, A. Gully, *Modern Written Arabic*, 527-531, 624-625, 629-630, 634-635; R. Buckley, *Modern Literary Arabic*, 872-873; K. C. Ryding, *A Reference Grammar of Modern Standard Arabic*, 384-386, 399-400, 415-416. Vrijedi napomenuti da, iako bez ikakvog objašnjenja njihove upotrebe, R. Buckley navodi sporadične primjere atributskih relativnih rečenica uvedenih priložnim relativizatorima *‘indamā*, *kamā* i *mundu*, dok V. Cantarino navodi primjer atributske relativne rečenice uvedene priložnim relativizatorom *hīna*. Vidi u: R. Buckley, *Modern Literary Arabic*, 343-346, 811-812, 871; V. Cantarino, *Syntax of Modern Arabic Prose*, 76-77.

⁹ Vidi u: V. Cantarino, *Syntax of Modern Arabic Prose*, 236-240.

Ako je opis atributskih relativnih rečenica uvedenih priložnim relativizatorima, kao uostalom i opis relativnih rečenica uvedenih priložnim relativizatorima općenito, izostao u modernim gramatikama arapskog jezika nastalim izvan arapskog govornog područja, za koje se inače može reći da su napravile najveći iskorak u pokušaju sintaktičkog opisa modernog standardnog arapskog jezika, ne možemo ni očekivati da bismo tragove sintaktičkog opisa ove pojave mogli pronaći u klasičnim gramatikama, bilo onima nastalim izvan arapskog govornog područja ili gramatikama nastalim na arapskom jeziku. S obzirom na prevashodno morfološko ishodište opisa arapskog jezika u ovim izvorima, u njima kategorije rečenica uglavnom nisu predmet opisa, te je moguće osloniti se isključivo na tretman priložnih relativizatora. Priložni su relativizatori u ovoj skupini izvora, ako se uopće i spominju, smješteni u poglavlja o adverbijalima mjesta i vremena ili pak u poglavlja o prijedlozima, budući da su neki od priložnih relativizatora složeni izrazi koji se sastoje od prijedloga i relativne zamjenice *mā*. Predmet razmatranja su isključivo konstrukcije koje mogu biti upotrijebljene poslije priložnih relativizatora, tj. imenska ili glagolska rečenica, te oblici imenica i glagola koji mogu slijediti poslije priložnih relativizatora. Pritom je priložnom relativizatoru *mundu* često posvećeno mnogo više prostora nego drugim priložnim relativizatorima, ako su uopće i spomenuti.¹⁰

FORMA ATRIBUTSKIH RELATIVNIH REČENICA UVEDENIH PRILOŽNIM RELATIVIZATORIMA

U pogledu forme, atributske relativne rečenice uvedene priložnim relativizatorima imaju zajednička svojstva kako sa slobodnim relativnim rečenicama uvedenim priložnim relativizatorima tako i s atributskim relativnim rečenicama uvedenim pridjevskim zamjenicama. Iako bi, zbog upotrebe priložnih relativizatora, bilo za očekivati da ove rečenice

¹⁰ Vidi u: Badīr M. Ḥamīd, *Luġa al-ʿi-rāb*, Dār al-maʿrifa, al-Qāhira, s. a., 273; William Wright, *A Grammar of the Arabic Language*, 3rd ed. vol. I-II, Cambridge University Press, Cambridge, 1967., II, 14, 173-175, 178-180; ʿAmin ʿA. al-Sayyid, *Fī ʿilm al-naḥw*, I, al-Ṭab. III, Dār al-maʿārif, al-Qāhira, 1975., 345-346, 348-349; Maḥmūd Ḥ. Muġālasa, *al-Naḥw al-šāfiʿ*, al-Risāla, Bayrūt, 1997, 302-304, 306, 309, 355; ʿAbbās Ḥasan, *al-Naḥw al-wāfi*, II, al-Ṭab. XIV, Dār al-maʿārif, al-Qāhira, 1999., 290, 299-300, 518, 544-563; ʿIbrāhīm ʿI. Barakāt, *al-Naḥw al-ʿarabī*, II i IV, Dār al-našr li al-ġāmiʿa, al-Qāhira, 2007., II, 352-367, IV, 282-286, 380-381.

posežu za istom strategijom formiranja kao i slobodne relativne rečenice uvedene priložnim relativizatorima, to nije uvijek slučaj. Naime, slobodne relativne rečenice uvedene priložnim relativizatorima po pravilu se formiraju kao relativne rečenice ekvi tipa, u kojima je funkcija cijele relativne rečenice unutar nadređene rečenice, odnosno funkcija njenog neizraženog antedecenta, jednaka funkciji antedecenta unutar relativne rečenice. Riječ je, naravno, o funkciji adverbijalnih oznaka mjesta, vremena i načina.

Istina je da često i same adverbijalne konstrukcije koje su antedecenti atributskih relativnih rečenica uvedenih priložnim relativizatorima imaju funkciju adverbijalnih oznaka mjesta, vremena i načina unutar nadređene rečenice i u takvim bismo slučajevima mogli ustvrditi da se i ove rečenice formiraju kao rečenice ekvi tipa. Ipak, takvu tvrdnju neminovno pobija činjenica da atributske relativne rečenice uvedene priložnim relativizatorima često za antedecent imaju fraze koje nisu u funkciji adverbijala mjesta, vremena i načina, a u nekim slučajevima ni u relativnoj rečenici nemaju adverbijalnu funkciju. Štaviše, ponekad njihova veza s antedecentom u formi imeničke fraze neodoljivo podsjeća na vezu između atributskih relativnih rečenica uvedenih pridjevskim zamjenicama i njihovih antedecenata. Upravo su takvi primjeri najinteresantniji za analizu budući da bismo na mjestu priložnih relativizatora uvijek očekivali pridjevsku relativnu zamjenicu. U svakom slučaju, strategija formiranja relativne rečenice koja se upotrebljava u atributskim relativnim rečenicama uvedenim priložnim relativizatorima je nešto manje eksplicitna strategija upotrebe relativne riječi. Naime, priložni relativizatori, iako kao prilozi ne mogu kongruirati s antedecentom kao što to čine pridjevske relativne zamjenice, svojim položajem u kontaktu s antedecentom i inherentnim priložnim značenjem, kodiraju pragmatičku i sintaktičku funkciju antedecenta unutar relativne rečenice.¹¹

Konačno, bilo da je funkcija antedecenata atributskih relativnih rečenica uvedenih priložnim relativizatorima unutar nadređene rečenice jednaka njihovoj funkciji unutar relativne rečenice ili ne, atributske

¹¹ O ekvi tipu relativne rečenice vidi u: B. Comrie, *Language Universals and Linguistic Typology*, 154-155. O strategijama formiranja relativnih rečenica uvedenih priložnim relativizatorima u arapskom jeziku vidi: Elma Dizdar, "Relative Clauses Introduced by Adverbial Relativizers in Arabic", u: *Applying Intercultural Linguistic Competence to Foreign Language Teaching and Learning*, Ur. Azamat Akbarov, Diane Larsen-Freeman, International Burch University, Sarajevo, 2013., 571-578.

relativne rečenice uvedene priložnim relativizatorima uvijek mogu biti parafrazirane atributskim relativnim rečenicama uvedenim pridjevskim relativnim zamjenicama. U takvoj parafrazi bi se, međutim, relativnoj rečenici morala dodati i resumptivna zamjenica u odgovarajućoj sintaktičkoj poziciji, kojom bi bila kodirana funkcija antecedenta unutar relativne rečenice. Ova činjenica sama za sebe dovoljno govori o ekonomičnosti i efikasnosti izraza koje podrazumijeva upotreba atributskih relativnih rečenica uvedenih priložnim relativizatorima.

UPOTREBA ATRIBUTSKIH RELATIVNIH REČENICA UVEDENIH PRILOŽNIM RELATIVIZATORIMA

U razmatranju forme atributskih relativnih rečenica uvedenih priložnim relativizatorima već je naznačeno kako se ova vrsta rečenice može realizirati uz antecedente u funkciji adverbijalnih oznaka, ali se može pojaviti i uz antecedente s različitim funkcijama unutar nadređene rečenice. Pogledajmo prvo primjere atributskih relativnih rečenica uvedenih priložnim relativizatorima koje se pojavljuju uz antecedente u funkciji adverbijalnih oznaka.¹²

فِي تِلْكَ الْبُقْعَةِ مِنْ شِمَالِ الدَّلْتَا، حَيْثُ يَمْتَدُّ النَّقْتِيشُ وَاسِعًا عَرِضًا لَا يَكَادُ الْبَصَرُ
يَصِلُ إِلَى مَدَاهُ، كَانَتْ الدُّنْيَا تَمُرُّ بِلَحْظَةِ السُّكُونِ النَّامِ، (...) ¹³

¹² Zapravo, antecedenti atributskih relativnih rečenica uvedenih priložnim relativizatorima najčešće su imeničke fraze u poziciji komplementa prijedloga u prijedložnim frazama s adverbijalnim funkcijama. S obzirom na to da prijedlozi u ovakvim slučajevima mogu poslužiti samo za preciziranje značenja, te da se adverbijalna funkcija realizira spregom prijedloga i imenice, u ovom će radu u takvim slučajevima funkcija antecedenta biti posmatrana kao funkcija prijedložne fraze u cjelini.

¹³ Yūsuf 'Idrīs, *al-Harām*, Mu'assasa Hindāwī, al-Qāhira, 2018., 7.

U primjerima navedenim u radu, atributska relativna rečenica uvedena priložnim relativizatorom označena je podvlačenjem punom linijom, dok je njen antecedent označen podvlačenjem isprekidanom linijom. Na isti način označeni su i prijevodni ekvivalenti relativne rečenice uvedene priložnim relativizatorom i njenog antecedenta u navedenim prijevodima. U prijevodu primjera uglavnom su korišteni objavljeni prijevodi iz izvora koji čine dio korpusa ovog rada. Izuzetak su primjeri preuzeti iz časopisa *al-'Arabī*, čiji je prijevod priređen. Tamo gdje sintaktička struktura arapske rečenice nije u potpunosti odražena u objavljenom prijevodu ponuđen je prijevod koji u većoj mjeri odražava sintaktičku strukturu rečenice na arapskom jeziku.

*U sjevernoj oblasti Delte, gdje se unedogled proteže farma, vladao je sveopći mir (...)*¹⁴

*A moment of utter silence hung over that particular spot on the northern Delta where the estate stretches away so far that its end can hardly be seen (...)*¹⁵

وَفِي ذَلِكَ الْيَوْمِ حِينَ عَثَرَ عَلَى تِلْكَ «الظُّلَيْلَةِ» مُقَامَةً بَيْنَ أَغْوَادِ النَّبِيلِ
الْمَزْرُوعَةِ حَوْلَ تَرْبِيعَةِ الْقُطْنِ، دَقَّ قَلْبُهُ بِفَرَحَةٍ الْإِكْتِشَافِ وَاعْتَقَدَ أَنَّهُ
— أَحْيَرًا — عَثَرَ عَلَى الْإِهْمَالِ!¹⁶

*Zato, kada ugleda toga dana nadstrešnicu podignutu na stablima konoplje zasijane oko kvadratnih parcela pod pamukom, srce mu zaigra od radosti jer povjerova da je najzad otkrio zabušavanje.*¹⁷

*The day he came across the shelter that was set up between the stalks of hemp planted around the cotton square, his heart beat fast with the joy of discovery, and he believed he had found it at last.*¹⁸

Atributska relativna rečenica uvedena priložnim relativizatorom u prijevodu na bosanski jezik izražena je slobodnom relativnom rečenicom uvedenom priložnim relativizatorom, a u prijevodu na engleski jezik asindetskom relativnom rečenicom. Doslovni prijevod, koji bi u većoj mjeri odražavao strukturu arapske rečenice, bio bi: *Toga dana kada ugleda nadstrešnicu podignutu između stabljika konoplje zasijane oko kvadratnih parcela pod pamukom, srce mu zaigra od radosti jer povjerova da je najzad otkrio zabušavanje.*

(...) إِنْ شَاءَ اللَّهُ تَجِدُنَا فِي خِدْمَتِكَ فِي الْعَامِ الْمُقْبِلِ عِنْدَمَا تَأْخُذُ اللَّيْسَانَسَ!¹⁹

(...) "God willing, you'll find us ready to serve you next year when you get your degree."²⁰ [Ako Bog da, bićemo ti na usluzi sljedeće godine, kad diplomiraš!]

¹⁴ Jusuf Idris, *Haram*, Prijev. Esad Duraković, Tugra, Sarajevo, 2015, 5.

¹⁵ Yusuf Idris, *The Sinners*, Prijev. Kristin Peterson-Ishaq, Three Continent Press, Colorado, 1995., 1.

¹⁶ Y. 'Idrīs, *al-Harām*, 52.

¹⁷ J. Idris, *Haram*, 89.

¹⁸ Y. Idris, *The Sinners*, 61.

¹⁹ Nağīb Maḥfūz, *al-Sukkariyya*, Mu'assasa Hindāwī, al-Qāhira, 2022., 133.

²⁰ Naguib Mahfouz, *Sugar Street*. Prijev. William M. Hutchins, Angele B. Samaan, The American University in Cairo Press, Cairo, 1992., 161.

وَلَمْ يَكُنْ نَمَةً وَقْتُ لِلتَّدَبُّرِ وَالتَّنَكُّرِ، فَلْيُنْزِلْكَ هَذَا إِلَى جَنِينِهِ، عِنْدَمَا يَخْلُو إِلَى نَفْسِهِ فِي حُجْرَتِهِ، إِلَى تِلْكَ اللَّحْظَةِ الَّتِي سَتَشْهَدُهُ. مُنْتَصِرًا ظَافِرًا أَوْ مُنْهَزِمًا مَغْلُوبًا عَلَى أَمْرِهِ.²¹

*There was no time for deliberation and reflection. He would have to wait until he was alone in his room, until a moment that would mark triumphant victory or miserable defeat.*²²

U prijevodu na engleski jezik izostavljena je prijedložna fraza s imenicom koja je antecedent relativne rečenice, a sama rečenica prevedena je formom slobodne relativne rečenice. Prijevod koji bi odražavao strukturu arapske rečenice glasio bi: *Nije bilo vremena za razmišljanje i pri-sjećanje. Neka ovo sačeka svoje vrijeme, kada bude sam u svojoj sobi, neka sačeka trenutak kada će se pojaviti trijumfalno kao pobjednik ili kao poražen i bespomoćan.*

لَكِنَّ هَذِهِ الْحَضَارَةَ ظَلَّتْ مَجْهُولَةً (...), لَوْلَا أَنْ نَقَضَ عَنْهَا غُبَارَ التَّسْيَانِ ثَلَاثَةَ مِنَ الْمُرُورِخِينَ الْعَرَبِيِّينَ وَالْفَرَنْسِيِّينَ، خَاصَّةً فِي بَدَايَاتِ الْقَرْنِ الْعِشْرِينَ عِنْدَمَا اكْتَشَفَتْ شَرَكَاتُ الْفُوسْفَاتِ الْحَوْضَ الْمَنْجَمِيَّ فِي قَفْصَةٍ.²³

Međutim, ova bi civilizacija ostala nepoznata (...) da nije bilo skupi-ne zapadnih i francuskih historičara koji su s nje podigli veo zaborava, posebno početkom dvadesetog stoljeća, kada su preduzeća za eksploa-taciju fosfata otkrila rudnički bazen u Gafsi.

وَالْوَاقِعُ أَنَّ هَذَا الْأَمَلُ لَمْ يَتَحَقَّقْ إِلَّا الْعَامَ ١٩٩١ عِنْدَمَا أُقِيمَ أَوَّلُ بَيْتٍ مِنْ هَذَا النَّوعِ فِي «كَادِمُشْتَاد» بِالْمَانِيَا.²⁴

Ova se nada, zapravo, ispunila tek 1991. godine, kada je prva kuća ovog tipa izgrađena u Darmstadt u Njemačkoj.

²¹ N. Maḥfūz, *al-Sukkariyya*, 87.

²² N. Mahfouz, *Sugar Street*, 104.

²³ 'Ibrāhīm Darġūtī, "al-Ḥaḍāra al-mansiyya li "Qafša" al-Tūnisiyya", *al-'Arabī*, 756, 2021/7, 07. 05. 2025., <https://alarabi.nccal.gov.kw/Home/Article/20446>.

²⁴ Ḥālid 'Ārif 'Uṭmān, "Mustaqbal al-'insāniyya wa al-bī'a al-naẓīfa", *al-'Arabī*, 648, 2012/11, 07. 05. 2025., <https://alarabi.nccal.gov.kw/Home/Article/1332>.

وَاسْتَرَوْحَ حَسَنَيْنِ بِسَمَةِ بَارِدَةٍ كَالْأَمَلِ لِأَوَّلِ مَرَّةٍ مُنْذُ جَاءَ الرَّجُلُ مَحْمُولًا كَالْقَضَاءِ وَالْقَدَرِ؛²⁵

*For the first time since this man of evil destiny had been carried into the house, a glimmer of hope struck Hassanein, as refreshing as a soft breeze.*²⁶ [Hasanein osjeti dašak hladnog osmijeha, poput nade, po prvi put otkako je čovjek donesen u kuću kao usud i zla sudbina.]

فَتَبَوَّأَتْ نَظْرَهُ جَدِيَّةً بَيْنَهُمْ لِأَوَّلِ مَرَّةٍ مُنْذُ قَدِمَ كَمَالٌ، (...) ²⁷

*Oni se, po prvi put kako se Kemal pojavio, ozbiljno pogledaše (...)*²⁸
*For the first time since Kamal had arrived they looked at each other grimly.*²⁹

وَلَمْ يَكُنْ ذَلِكَ لِيَغِيبَ عَنْهَا مِنْ أَوَّلِ الْأَمْرِ، مُنْذُ تَمَلَّكَتُهَا الرَّغْبَةُ فِي الزَّوْاجِ.³⁰

*Ever since she had set her mind on getting married she had realized that this was likely to be the case.*³¹

U prijevodu na engleski jezik prijedložna fraza s imenicom koja je antecedent relativne rečenice prevedena je prilogom *ever*. Prijevod koji bi odražavao strukturu arapske rečenice glasio bi: *Bila je svjesna toga od samog početka, otkada ju je obuzela želja da se uda.*

U svim navedenim primjerima, antecedenti atributskih relativnih rečenica uvedenih priložnim relativizatorima upotrijebljeni su u istoj funkciji unutar nadređene i relativne rečenice. U prvom primjeru, antecedent atributske relativne rečenice uvedene priložnim relativizatorom *haytu* u funkciji je adverbijalne oznake mjesta. U ostalim primjerima, antecedenti atributskih relativnih rečenica uvedenih priložnim relativizatorima *hīna*, *‘indamā* i *mundu* u funkciji su adverbijalne oznake vremena.

²⁵ Naḡīb Maḥfūz, *Bidāya wa nihāya*, Mu’assasa Hindāwī, al-Qāhira, 2023., 237.

²⁶ Naguib Mahfouz, *The Beginning and the End*, Prijev. Ramses Awad, The American University in Cairo Press, Cairo, 1989., 360.

²⁷ Naḡīb Maḥfūz, *Bayna al-qaṣrayn*, Mu’assasa Hindāwī, al-Qāhira, 2019., 304.

²⁸ Nedžib Mahfuz, *Put između dva dvorca*, Prijev. Sulejman Grozdanić, Svjetlost, Sarajevo, 1990., 566.

²⁹ Naguib Mahfouz, *Palace Walk*, Prijev. William M. Hutchins, Olive E. Kenny, The American University in Cairo Press, Cairo, 1999., 402.

³⁰ Naḡīb Maḥfūz, *Zuqāq al-Midaqq*, Mu’assasa Hindāwī, al-Qāhira, 2022., 84.

³¹ Naguib Mahfouz, *Midaq Alley*, Prijev. Trevor Le Gassick, The American University in Cairo Press, Cairo, 1999., 124.

U primjerima koji slijede, antecedenti atributskih relativnih rečenica uvedenih priložnim relativizatorima nemaju istu funkciju u nadređenoj i relativnoj rečenici.

وَمِنَ الْمُفِيدِ أَيْضًا أَنْ نَتَذَكَّرَ أَنَّ حُدُوثَ زِيَادَةِ مِقْدَارِهَا ٤ دَرَجَاتٍ مَنَوِيَّةٍ فِي مُتَوَسِّطِ دَرَجَةِ حَرَارَةِ الْأَرْضِ تَقَارِبُ الْفَارِقِ مَا بَيْنَ دَرَجَاتِ الْحَرَارَةِ الْيَوْمِ وَتِلْكَ الَّتِي كَانَتْ سَائِدَةً إِبَانِ الْعَصْرِ الْجَلِيدِي الْأَخِيرِ ، عِنْدَمَا كَانَ الْجُزْءُ الْأَكْبَرُ مِنْ وَسْطِ أَوْرَبَا وَشِمَالِ الْوَلَايَاتِ الْمُتَّحِدَةِ تُعْطِيهِ كِيلُومِثْرَاتٌ مِنَ الثَّلُوجِ (...) ³²

Dobro bi bilo podsjetiti se da je porast prosječne temperature Zemlje od 4°C približno jednak razlici između današnjih temperatura i temperatura koje su prevladavale tokom posljednjeg ledenog doba, kada je veći dio centralne Europe i sjevera Sjedinjenih Američkih Država bio prekriven kilometrima snijega.

U navedenom primjeru, prijedložna fraza s imenicom koja je antecedent atributske relativne rečenice uvedene priložnim relativizatorom nema istu funkciju u nadređenoj i relativnoj rečenici samo zato što je u nadređenoj rečenici upotrijebljena kao modifikator participa *sā'ida*, te je formalno u funkciji modifikatora u pridjevskoj frazi. Da je umjesto nefinitne konstrukcije upotrijebljena glagolska fraza, antecedent bi i u nadređenoj rečenici imao funkciju adverbijalne oznake vremena kao i u relativnoj.

U narednim primjerima, bez obzira na funkciju u kojoj se antecedent atributske relativne rečenice uvedene priložnim relativizatorom javlja u nadređenoj rečenici, u relativnoj je rečenici antecedent u funkciji predikata imenske rečenice. Takvo nešto moguće je zahvaljujući specifičnosti upotrebe priložnog relativizatora *haytu*, uz kojeg u relativnoj rečenici može biti upotrijebljena samo imenička fraza u funkciji subjekta, tako da antecedent, zastupljen unutar relativne rečenice priložnim relativizatorom *haytu*, ima funkciju predikata imenske rečenice.

وَالْعَزْبَةُ الَّتِي يَسْكُنُ وَإِيَّاهَا فِيهَا تَقَعُ قَبْلَ الْعَزْبَةِ الْكَبِيرَةِ حَيْثُ الْإِدَارَةُ، (...) ³³

³² 'Aḥmad Ḥaḍar al-Šarbīnī, "Mādā sayahduṭu law 'irtafa'a ḥarāra al-'Arḍ 'arba'a daraġāt mi'awiyya", *al-'Arabī*, 652, 2013/3, 07. 05. 2025., <https://alarabi.nccal.gov.kw/Home/Article/10695>.

³³ Y. 'Idrīs, *al-Ḥarām*, 32.

*Naselje u kome je živio s njom nalazilo se ispred velikog naselja gdje je bila uprava, (...)*³⁴

*(...) the farm where they lived was on the way to the big farm and the administration, (...)*³⁵

وَهَذَا اللَّفِيطُ وَجَدَ عَلَى خَلِيجِ الْعَرْبَةِ الْكُبْرَى الْمُقَامَةَ بِجَوَارِ سَرَايَةِ أَصْحَابِ الْأَرْضِ
وَالْإِدَارَةِ، حَيْثُ الْإِصْطَبَلَاتُ وَالْجُرُنُ وَالْمَخَارِنُ وَجَرَاغَاتُ مَكْنِ الْحَرْثِ.³⁶

*Nahoće je otkriveno pored kanala najvećeg naselja koje se nalazi ne-
daleko od veleposjednikovog doma, upravnih zgrada, šupa, gumna, ma-
gacina i mašina.*³⁷

*The foundling had been discovered beside the big farm's canal which
ran near the owners' mansion and the administration building. There
were found the stables, the threshing floor, the storehouses, and the ga-
rages for the tractors.*³⁸

Relativna rečenica uvedena priložnim relativizatorom u prijevodu na bosanski jezik izražena je konstrukcijom koordinacije s imenicama u funkciji antecedenta, dok je u prijevodu na engleski jezik prenesena nezavisnom rečenicom. Doslovni prijevod, koji bi u većoj mjeri odražavao strukturu arapske rečenice, bio bi: *Nahoće je otkriveno pored kanala najvećeg naselja koje se nalazi nedaleko od veleposjednikovog doma i upravnih zgrada, gdje su šupe, gumna, magacini i garaže za traktore.*

غَادَرَهَا إِلَى الصَّلَاةِ حَيْثُ الشَّعْرِيَّةُ وَالْمُجْتَمِعُونَ حَوْلَهَا، (...)³⁹

*On izade iz sobe u kojoj su troje ljudi pravili rezance.*⁴⁰

*He left the bedroom for the sitting room and its occupants gathered around the vermicelli.*⁴¹

Relativna rečenica uvedena priložnim relativizatorom u prijevodu na bosanski jezik izražena je relativnom rečenicom uvedenom pridjevskom relativnom zamjenicom *koji*, dok je u prijevodu na engleski jezik

³⁴ J. Idris, *Haram*, 52-53.

³⁵ Y. Idris, *The Sinners*, 36. Relativna rečenica uvedena priložnim relativizatorom je u prijevodu na engleski jezik izražena konstrukcijom koordinacije.

³⁶ Y. 'Idrīs, *al-Ḥarām*, 11.

³⁷ J. Idris, *Haram*, 12.

³⁸ Y. Idris, *The Sinners*, 7.

³⁹ Y. 'Idrīs, *al-Ḥarām*, 36.

⁴⁰ J. Idris, *Haram*, 58.

⁴¹ Y. Idris, *The Sinners*, 40.

izražena konstrukcijom koordinacije. Doslovni prijevod, koji bi u većoj mjeri odražavao strukturu arapske rečenice, bio bi: *Ostavi je i ode u sobu gdje su bili rezanci i ljudi okupljeni oko njih.*

Pogledajmo konačno najinteresantnije primjere atributskih relativnih rečenica uvedenih priložnim relativizatorima. Njihovi antecedenti u na-dređenoj rečenici nisu upotrijebljeni u adverbijalnoj funkciji, barem ne u funkciji adverbijalnih oznaka na koje bi upućivalo inherentno značenje priložnih relativizatora koji ih uvode. U nekim od njih se priložni relativizator pojavljuje sasvim neočekivano tamo gdje bismo očekivali isključivo pridjevsku relativnu zamjenicu.

تِلْكَ «الْأَبْعَادِيَّةُ» أَوْ «التَّقْنِيشُ» أَوْ كَمَا تُسَمَّى أَحْيَانًا «الدَّائِرَةُ»، أَكْثَرُ مِنْ أَلْفِي فِدَّانٍ مِنْ أَجُودِ الْأَطْيَانِ بِمَا عَلَيْهَا مِنْ نَاسٍ وَبُيُوتٍ وَمَاكِينَاتٍ وَبَهَائِمٍ وَمَحَاصِيلٍ، تَحْتَ تَصَرُّفِهِ، هُوَ السَّيِّدُ الْأَعْلَى لِهَذَا كُلِّهِ، (...)⁴²

(...) *od strane čovjeka koji je donosio konačne odluke i stvarno vladao tim ogromnim imanjem, farmom, ili latifundijom, kako su je ponekad zvali, a koje se prostiralo na više od dvije hiljade fedana plodne zemlje (...)*⁴³

(...) *from him, that is, who was the master of all this property and the absolute ruler of everything it held. At his disposal were more than two thousand feddans of the finest soil and everything on them – people, houses, machines, livestock and crops.*⁴⁴

ثُمَّ مَضَى يَسْأَلُ عَنْ حَالِ «الْأَوْلَادِ» كَمَا يَدْعُوهُمْ بِلَا تَفَرُّقَةٍ بَيْنَ كَبِيرِهِمْ أَلْكَاتِبِ بِمَدْرَسَةِ النَّحَّاسِيْنَ، وَصَغِيرِهِمُ التِّلْمِيزِ بِمَدْرَسَةِ خَلِيلِ أَعَا، (...)⁴⁵

*Zatim bi počeo da se raspituje za „djecu...”, kako ih je zvao, ne praveći razliku između najstarijeg, pisara u školi u ulici Kazandžija, i mlađeg, učenika u školi Halil-aga.*⁴⁶

⁴² Y. 'Idrīs, *al-Ḥarām*, 24.

⁴³ J. Idris, *Haram*, 36.

⁴⁴ Y. Idris, *The Sinners*, 26. Prijevod na engleski jezik ovdje je pretrpio značajne izmjene u odnosu na sintaktičku strukturu arapske rečenice, tako da je u njemu atributska relativna rečenica uvedena priložnim relativizatorom potpuno izostavljena skupa sa svojim antecedentom.

⁴⁵ N. Maḥfūz, *Bayna al-qaṣrayn*, 13.

⁴⁶ N. Mahfuz, *Put između dva dvorca*, 19.

*He began to ask after the "children", as he called them, making no distinction between the eldest of them, a clerk in al-Nahhasin School, and the youngest, who was a pupil in Khalil Agha Elementary School.*⁴⁷

ظَلَّ سَائِرًا هَكَذَا وَوَرَاءَهُ الْجَمْعُ حَتَّى وَصَلُوا فِي النَّهْيَةِ إِلَى «أُمِّ التَّرْحِيلَةِ» كَمَا كَانَ يَدْعُوهَا أَطْفَالُ الْعَرْبَةِ ، (...)⁴⁸

*Hodao je tako sa svojom grupom sve dok najzad ne stiže do starice koju su djeca nazvala "majkom došljaka".*⁴⁹

*He kept this up, the group of men following him, until they came upon the woman whom the farm children called "Old Mother Migrant".*⁵⁰

U oba prijevoda antecedent atributske relativne rečenice uvedene priložnim relativizatorom smješten je unutar relativne rečenice, dok je u nadređenoj rečenici na poziciji antecedenta uvedena imenica *starica* u prijevodu na bosanski jezik, odnosno *the woman* u prijevodu na engleski jezik. Također, u oba prijevoda je umjesto priložnog relativizatora upotrijebljenog u arapskoj rečenici upotrijebljena pridjevska relativna zamjenica. Prijevod koji bi u većoj mjeri odražavao strukturu arapske rečenice bio bi: *Hodao je tako sa svojom grupom sve dok najzad ne stiže do "majke došljaka", kako su je djeca s farme zvala.*

U ovoj skupini primjera antecedent atributske relativne rečenice uvedene priložnim relativizatorom *kamā* unutar relativne rečenice ima funkciju direktnog ili indirektnog objekta. Funkcija antecedenta u nadređenoj rečenici u prvom primjeru je subjekat, u drugom modifikator imenice unutar prijedložne fraze u funkciji indirektnog objekta, a u trećem komplement prijedloga u prijedložnoj frazi u funkciji obavezne adverbijalne oznake mjesta.

Zajedničko narednim primjerima jest to da antecedent unutar relativne rečenice ima funkciju adverbijalne oznake vremena. Funkcija antecedenta u nadređenoj rečenici je komplement prijedloga u prijedložnoj frazi s funkcijom indirektnog objekta u prvom primjeru i funkcijom adverbijalne oznake načina u drugom.

كَانَتْ الدُّنْيَا تَمُرُّ بِلَحْظَةِ السُّكُونِ النَّامِّ حِينَ يَكُونُ اللَّيْلُ وَمَا فِيهِ مِنْ نَفِيقٍ وَصَرِيرٍ قَدْ وَلَّى، وَحِينَ لَا يَكُونُ النَّهَارُ الْكَامِلُ بِأَصْوَاتِهِ وَضَجِجِهِ قَدْ أَقْبَلَ بَعْدُ.⁵¹

⁴⁷ N. Mahfouz, *Palace Walk*, 12.

⁴⁸ Y. 'Idrīs, *al-Ḥarām*, 17.

⁴⁹ J. Idris, *Haram*, 25.

⁵⁰ Y. Idris, *The Sinners*, 17.

⁵¹ Y. 'Idrīs, *al-Ḥarām*, 7.

(...) vladao je sveopći mir remećen samo kreketanjem žaba i kreštanjem noćnih ptica. U taj pozni noćni čas, prije nego što će se začuti jutarnja vreva i šumovi, mir je bio potpuno, (...)⁵²

*A moment of utter silence hung over that particular spot (...). Night with its croaking and chirping was over, while the noisy clamor of full day was not yet near.*⁵³

Dvije koordinirane relativne rečenice uvedene priložnim relativizatorom u prijevodu na bosanski jezik izražene su na različite načine. Jedna je prevedena konstrukcijom glagolskog pridjeva trpnog, dok je druga izražena nezavisnom rečenicom. U prijevodu na engleski jezik obje su rečenice prevedene nezavisnim, međusobno koordiniranim rečenicama. Doslovni prijevod, koji bi u većoj mjeri odražavao strukturu arapske rečenice, bio bi: *Svijet je živio trenutak potpune tišine, kada noćno kreketanje žaba i cvrkut ptica utihnu, a dnevna se vreva i šumovi još nisu probudili.*

فَلَمْ يَزَلْ يَوْمُهُ يَنْقَضِي عَلَى حَرَكَةٍ دَائِمَةٍ فِي خِدْمَةِ الدُّكَّانِ وَعُمَلَائِهِ كَعَهْدِهِ مُنْذُ التَّحَقُّ
بِهِ عَلَى أَيَّامِ مُنْشِئِهِ الْأَوَّلِ.⁵⁴

*He still spent the whole day in constant motion, looking after the store and its customers, just as he had since he started working there, back when the business was first established.*⁵⁵ [Još uvijek je provodio dane u stalnom pokretu, brinući se o trgovini i uslužujući kupce, kao što je radio od samog početka, otkako je radnja otvorena.]

I u narednim primjerima antecedent atributske relativne rečenice uvedene priložnim relativizatorima ima funkciju adverbijalne oznake vremena ili načina unutar relativne rečenice, ali je u njima upotreba priložnog relativizatora potpuno neočekivana i rezultira ostvarivanjem većeg stilskog potencijala. Funkcija antecedenta u nadređenoj rečenici u prvom je primjeru subjekat, u naredna tri primjera je predikat imenske rečenice, a u posljednjem primjeru modifikator pridjeva u prijedložnoj frazi s funkcijom adverbijalne oznake načina.

⁵² J. Idris, *Haram*, 5.

⁵³ Y. Idris, *The Sinners*, 1.

⁵⁴ Nağīb Maḥfūz, *Qaṣr al-šawq*, Mu'assasa Hindāwī, al-Qāhira, 2022., 112.

⁵⁵ Naguib Mahfouz, *Palace of Desire*, Prijev. William Maynard Hutchins, Lorne M. Kenny i Olive E. Kenny, The American University in Cairo Press, Cairo, 2000., 134.

وَتَحَايَلَتْ لِعَيْنَيْهِ صُورَةَ أُمِّهِ كَمَا رَأَاهَا مُنْذُ سَاعَةٍ، وَاقْفَةً بَيْنَهُ وَبَيْنَ حَسَنِ فِي حَيْرَةٍ
يَائِسَةٍ وَالرَّجُلُ يَتَوَتَّبُ لِلْفِرَارِ.⁵⁶

*He recalled the scene at home before he had left, an hour earlier, his mother desperate and perplexed, standing between him and Hassan, who was then preparing to escape.*⁵⁷

Atributska rečenica uvedena priložnim relativizatorom u prijevodu je izražena prijedložnom konstrukcijom u funkciji modifikatora imenice. Prijevod koji bi u većoj mjeri odražavao strukturu arapske rečenice bio bi: *Pred očima mu je lebdjela slika majke kakvu je vidio prije sat vremena, kako zbunjena i očajna stoji između njega i Hasana dok se spremao da pobjegne.*

وَالسَّبَبُ الرَّئِيسُ لِرَفْتِهِ مِنَ النَّفْتِيشِ الَّذِي كَانَ يَعْمَلُ فِيهِ قَبْلَ عَمَلِهِ هَذَا كَانَ هُوَ الدُّودَةُ
حِينَ فَقَسَتْ مِنْهُ وَالتَّهَمَتْ أَوْرَاقَ الْقُطْنِ (...) ⁵⁸

*Glavni razlog zbog koga je protjeran s farme na kojoj je ranije radio, prije nego što je došao ovdje, bile su upravo gusjenice koje su se toliko namnožile da su uništile pamukovo lišće (...)*⁵⁹

*As a matter of fact, it was the cotton worm which was the main reason for his losing his last job on an estate, when it hatched in spite of his efforts, and devoured the cotton leaves, (...).*⁶⁰

Relativna rečenica uvedena priložnim relativizatorom u prijevodu na bosanski jezik izražena je relativnom rečenicom uvedenom pridjevskom relativnom zamjenicom *koji*, što uopće ne iznenađuje jer bismo i u arapskoj rečenici na ovom mjestu očekivali upotrebu pridjevske relativne zamjenice. U prijevodu na engleski jezik je došlo do značajnih preinaka u strukturi rečenice zbog aktualiziranja reda riječi upotrebom rascijepljene rečenice. Tako je relativna rečenica uvedena priložnim relativizatorom odvojena od svog antecedenta, a subjekat nadređene rečenice izražen je atributskom relativnom rečenicom uvedenom pridjevskom zamjenicom. Doslovan prijevod arapske rečenice bio bi: *Glavni razlog njegovog protjerivanja s farme na kojoj je radio prije nego što je počeo raditi ovdje bile su gusjenice kada su se namnožile i uništile pamukovo lišće.*

⁵⁶ N. Maḥfūz, *Bidāya wa nihāya*, 241.

⁵⁷ N. Mahfouz, *The Beginning and the End*, 366.

⁵⁸ Y. 'Idrīs, *al-Ḥarām*, 49.

⁵⁹ J. Idris, *Haram*, 84.

⁶⁰ Y. Idris, *The Sinners*, 57.

(...) كَأَنَّهَا رَائِحَةُ الْقَبْرِ، رَائِحَةُ الْمَوْتِ حِينَ يَلْتَهُمُ الْأَحْيَاءُ (...) ⁶¹

(...) *taj smrad nalik na zadah smrti koja proždire sve živo*... ⁶²

(...) *like the smell of the grave (...) like the smell of death as it consumes living things (...)* ⁶³ [*poput zadaha groba (...) poput zadaha smrti dok proždire sve živo*]

I u ovom je primjeru u prijevodu na bosanski jezik relativna rečenica uvedena priložnim relativizatorom izražena relativnom rečenicom uvedenom pridjevskom relativnom zamjenicom *koji*. U prijevodu na engleski jezik zadržan je priložni relativizator.

فَلَمْ يَكُنْ فِيهِ حَلٌّ لِلْغَزْرِ الَّذِي حَيَّرَهُمْ فَقَطُّ، وَلَكِنَّ الْحَلَ أَيْضًا عَلَى وَجْهِ مُرَضٍ، أَلْحَلُّ
كَمَا أَرَادُوهُ تَمَامًا وَخَافُوا أَلَّا يَكُونَ. ⁶⁴

(...) *ne samo zato što je tajna razriješena, već i zato što je razriješena na njihovo zadovoljstvo, upravo onako kako su željeli. Drukčijeg razrješenja su se plašili*, (...) ⁶⁵

For, not only did it hold a solution to the mystery that had baffled them, but it was a satisfactory solution, as well. It was exactly the answer they wanted, and had feared would be otherwise. ⁶⁶

Dvije koordinirane relativne rečenice uvedene priložnim relativizatorom u prijevodu na bosanski jezik izražene su na različite načine. Jedna je prevedena relativnom rečenicom s formalnim antecedentom uvedenom priložnim relativizatorom, dok je druga izražena nezavisnom rečenicom. Antecedent dviju rečenica preveden je glagolskim oblikom. U prijevodu na engleski jezik relativna rečenica uvedena priložnim relativizatorom prevedena je nezavisnom rečenicom. Prijevod koji bi u većoj mjeri odražavao strukturu arapske rečenice bio bi: *Ova vijest ne samo da je nosila rješenje tajne koja ih je zbunjivala nego je, na njihovo zadovoljstvo, to bilo rješenje kakvo su priželjkivali i plašili se da se neće ostvariti*.

⁶¹ Y. 'Idrīs, *al-Ḥarām*, 50.

⁶² J. Idris, *Haram*, 85.

⁶³ Y. Idris, *The Sinners*, 58.

⁶⁴ Y. 'Idrīs, *al-Ḥarām*, 66.

⁶⁵ J. Idris, *Haram*, 114.

⁶⁶ Y. Idris, *The Sinners*, 79.

وَلَعَلَّهُ كَانَ أَشْبَهَ الْأُسْرَةَ بِأَخْتِهِ خَدِيجَةَ، فَمِثْلُهَا قَدْ جَمَعَ فِي وَجْهِهِ بَيْنَ عَيْنَيْ أُمِّهِ
الصَّغِيرَتَيْنِ وَأَنْفِ أَبِيهِ الصَّخْمِ وَلَكِنْ بِكَامِلِ هَيْئَتِهِ لَا مُهَذَّبًا يَعْضِ الثَّهْذِيبَ كَمَا
وَرِثَتْهُ خَدِيجَةُ، (...)⁶⁷

(...) prije je bio sličniji svojoj sestri Hatidži. Kao i ona, imao je sitne majčine oči i ogroman očevo nos (...)⁶⁸

*He was perhaps the one in the family who most resembled his sister Khadija. Like hers, his face combined his mother's small eyes and his father's huge nose, but without the refinements of Khadija's.*⁶⁹

U prijevodu na bosanski jezik relativna rečenica uvedena priložnim relativizatorom izostavljena je skupa sa svojim antecedentom, dok je u prijevodu na engleski jezik prevedena genitivnom konstrukcijom. Prijevod koji bi u većoj mjeri odražavao strukturu arapske rečenice bio bi: *Možda je u cijeloj porodici najviše ličio na svoju sestru Hatidžu. Kao i ona, imao je sitne majčine oči i ogroman očevo nos, ali je njegovom izgledu nedostajala blaga profinjenost koju je Hatidža naslijedila.*

U svim primjerima koji su u radu navedeni, atributske relativne rečenice uvedene priložnim relativizatorima, iako na formalnom planu imaju funkciju atributa konstrukcije u poziciji antecedenta, upotrebljavaju se kako bi u rečenicu uvele najrazličitije informacije. Nekada su te informacije čak bitnije i sadržajnije od onih koje donosi nadređena rečenica. Kao takve, ove rečenice s jedne strane predstavljaju izuzetno efikasno i ekonomično sredstvo na planu izraza, budući da njihova upotreba podrazumijeva izostavljanje resumptivne zamjenice kao signala funkcije antecedenta unutar relativne rečenice, a s druge strane čine veoma bitno sredstvo stilskog izbora.

Štaviše, priložni relativizatori upotrijebljeni u posljednjoj skupini primjera takmiče se s pridjevskim relativnim zamjenicama, praktično im otimajući prostor jer se javljaju uz antecedente koji nemaju veze s adverbijalnom funkcijom. U takvim su primjerima atributske relativne rečenice uvedene priložnim relativizatorima stilski mnogo upečatljivije i efektnije sredstvo od relativnih rečenica uvedenih pridjevskim zamjenicama. Samim tim što posuđuju formu druge vrste rečenice, one doprinose stasanju stilskog potencijala. Kako je upotreba priložnih relativizatora neočekivana, ovakve rečenice angažiraju čitatelja u otkrivanju značenja

⁶⁷ N. Maḥfūz, *Bayna al-qaṣrayn*, 39.

⁶⁸ N. Mahfuz, *Put između dva dvorca*, 70.

⁶⁹ N. Mahfouz, *Palace Walk*, 48.

i skreću pažnju na jezik, na taj beskonačni ples značenja i konstrukcija koji uvijek uspijeva iznjedrati nešto novo, drugačije i još neopisano.

ZAKLJUČAK

Atributske relativne rečenice uvedene priložnim relativizatorima u arapskom se jeziku rijetko upotrebljavaju, a njihov opis u literaturi u potpunosti izostaje. Izuzetak su atributske relativne rečenice uvedene relativizatorom *haytu*, čija je upotreba relativno česta i jedina je spomenuta u literaturi, ali ne i opisana.

Iako sa slobodnim relativnim rečenicama uvedenim priložnim relativizatorima dijele neke formalne karakteristike, atributske relativne rečenice uvedene priložnim relativizatorima koriste se drugačijom strategijom kodiranja funkcije antecedenta u relativnoj rečenici, tj. strategijom upotrebe relativne riječi. Budući da je njihov antecedent izražen u nadređenoj rečenici i njegova sintaktička funkcija jasno prikazana, ova se vrsta rečenica, za razliku od slobodnih relativnih rečenica uvedenih priložnim relativizatorima, može realizirati uz antecedente u različitim sintaktičkim funkcijama. Sintaktička funkcija antecedenta unutar relativne rečenice, s druge strane, najčešće je adverbijalna, tj. funkcija adverbijala mjesta, vremena i načina, kako bismo i očekivali s obzirom na to da priložni relativizatori sintaktičku funkciju antecedenta kodiraju svojim inherentnim priložnim značenjem. Ipak, kako to u jeziku često biva, analiza atributskih relativnih rečenica uvedenih priložnim relativizatorima pokazuje kako antecedent u njima može imati i druge funkcije, kao što su imenski predikat, direktni ili indirektni objekat.

Sve atributske relativne rečenice uvedene priložnim relativizatorima zamjenjive su atributskim relativnim rečenicama uvedenim pridjevskim relativnim zamjenicama. Međutim, ove su rečenice sa stanovišta zakonitosti jezične ekonomije efikasnije sredstvo izraza budući da, za razliku od atributskih relativnih rečenica uvedenih pridjevskim relativnim zamjenicama, ne zahtijevaju upotrebu resumptivne zamjenice u odgovarajućem obliku, najčešće s prijedlogom, kao signala sintaktičke funkcije antecedenta. Osim toga, budući da nude mogućnost iskazivanja istog sadržaja drugom, ekonomičnijom i stilski efikasnijom formom, atributske relativne rečenice uvedene priložnim relativizatorima bitno obogaćuju inventar sredstava stilskog izbora u arapskom jeziku. Konačno, u nekim realizacijama atributskih relativnih rečenica uvedenih priložnim

relativizatorima teško je objasniti upotrebu priložnih relativizatora tamo gdje bismo očekivali pridjevske relativne zamjenice. Upravo ovakve rečenice, nastale svojevrsnim prerusavanjem ili posuđivanjem forme poput jedinstvenih sintaktičkih metafora grade stilski potencijal izraza, skreću pažnju na jezik i uvlače čitatelja u tekst, u traganje za značenjem u beskonačnim i neponovljivim mogućnostima koje jezik pred njim otvara.

BIBLIOGRAFIJA / BIBLIOGRAPHY

IZVORI / PRIMARY SOURCES

- Dargūtī, 'Ibrāhīm, "al-Ḥaḍāra al-mansiyya li "Qafṣa" al-Tūnisiyya", *al-'Arabī*, 756, 2021/7, 07. 05. 2025., <https://alarabi.nccal.gov.kw/Home/Article/20446>.
- 'Idrīs, Yūsuf, *al-Ḥarām*, Mu'assasa Hindāwī, al-Qāhira, 2018.
- 'Idrīs, Yūsuf [Idris, Jusuf], *Haram*, Prijev. Esad Duraković, Tugra, Sarajevo, 2015.
- 'Idrīs, Yūsuf [Idris, Yusuf], *The Sinners*, Prijev. Kristin Peterson-Ishaq, Three Continent Press, Colorado, 1995.
- Maḥfūz, Naḡīb, *Bayna al-qaṣrayn*, Mu'assasa Hindāwī, al-Qāhira, 2019.
- Maḥfūz, Naḡīb [Mahfouz, Naguib], *The Beginning and the End*, Prijev. Ramses Awad, The American University in Cairo Press, Cairo, 1989.
- Maḥfūz, Naḡīb, *Bidāya wa nihāya*, Mu'assasa Hindāwī, al-Qāhira, 2023.
- Maḥfūz, Naḡīb [Mahfouz, Naguib], *Midaq Alley*, Prijev. Trevor Le Gassick, The American University in Cairo Press, Cairo, 1999.
- Maḥfūz, Naḡīb [Mahfouz, Naguib], *Palace of Desire*, Prijev. William Maynard Hutchins, Lorne M. Kenny i Olive E. Kenny, The American University in Cairo Press, Cairo, 2000.
- Maḥfūz, Naḡīb [Mahfouz, Naguib], *Palace Walk*, Prijev. William M. Hutchins, Olive E. Kenny, The American University in Cairo Press, Cairo, 1999.
- Maḥfūz, Naḡīb [Mahfouz, Nedžib], *Put između dva dvorca*, Prijev. Sulejman Grozdanić, Svjetlost, Sarajevo, 1990.
- Maḥfūz, Naḡīb, *Qaṣr al-šawq*, Mu'assasa Hindāwī, al-Qāhira, 2022.
- Maḥfūz, Naḡīb [Mahfouz, Naguib], *Sugar Street*, Prijev. William M. Hutchins, Angele B. Samaan, The American University in Cairo Press, Cairo, 1992.
- Maḥfūz, Naḡīb, *al-Sukkariyya*, Mu'assasa Hindāwī, al-Qāhira, 2022.

- Maḥfūz, Nağīb, *Zuqāq al-Midaqq*, Mu'assasa Hindāwī, al-Qāhira, 2022.
- al-Šarbīnī, 'Aḥmad Ḥaḍar, "Māḍā sayahduṭu law 'irtafa'a ḥarāra al-'Arḍ 'arba'a darağāt mi'awiyya", *al-'Arabī*, 652, 2013/3, 07. 05. 2025., <https://alarabi.nccal.gov.kw/Home/Article/10695>.
- 'Uṭmān, Ḥālīd 'Ārif, "Mustaqbal al-'insāniyya wa al-bī'a al-naẓīfa", *al-'Arabī*, 648, 2012/11, 07. 05. 2025., <https://alarabi.nccal.gov.kw/Home/Article/1332>.

LITERATURA / REFERENCES

- Badawi, Elsaid; Carter, Michael G.; Gully, Adrian, *Modern Written Arabic: A Comprehensive Grammar*, Routledge, New York, 2004.
- Barakāt, 'Ibrāhīm 'I., *al-Naḥw al-'arabī*, II i IV, Dār al-našr li al-ğāmi'a, al-Qāhira, 2007.
- Buckley, Ron, *Modern Literary Arabic: A Reference Grammar*, Librairie du Liban, Beirut, 2004.
- Cantarino, Vicente, *Syntax of Modern Arabic Prose: The Compound Sentence*, vol. III, Indiana University Press, Bloomington, 1975.
- Comrie, Bernard, *Language Universals and Linguistic Typology: Syntax and Morphology*, The University of Chicago Press, Chicago, 1989.
- Dizdar, Elma, "Strategije formiranja relativnih rečenica u standardnom arapskom i bosanskom jeziku", *Radovi*, 2004/13, Sarajevo, 2004, 235–262.
- Dizdar, Elma, "Relative Clauses Introduced by Adverbial Relativizers in Arabic", u: *Applying Intercultural Linguistic Competence to Foreign Language Teaching and Learning*, Ur. Azamat Akbarov, Diane Larsen-Freeman, International Burch University, Sarajevo, 2013, 571–578.
- Ḥamīd, Badīr M., *Luğa al-'i'rāb*, Dār al-ma'rifa, al-Qāhira, s. a.
- Ḥasan, 'Abbās, *al-Naḥw al-wāfi*, II, al-Ṭab. XIV, Dār al-ma'ārif, al-Qāhira, 1999.
- Keenan, Edward, L.; Comrie, Bernard, "Noun Phrase Accessibility and Universal Grammar", *Linguistic Inquiry*, 8/1, 1977, 63–99.
- Keenan, Edward, L., "Relative Clauses", u: *Language Typology and Syntactic Description: Complex Constructions*, Ur. Timothy Shopen, vol. II, Cambridge University Press, Cambridge, 1985, 141–170.
- Kordić, Snježana, *Relativna rečenica*, Matica hrvatska, Zagreb, 1995.
- Muftić, Teufik, *Gramatika arapskoga jezika*, Ljiljan, Sarajevo, 1997.
- Muğālasa, Maḥmūd Ḥ., *al-Naḥw al-šāfi*, al-Risāla, Bayrūt, 1997.

- Ryding, Karin C., *A Reference Grammar of Modern Standard Arabic*, Cambridge University Press, Cambridge, 2005.
- al-Sayyid, 'Amīn 'A., *Fī 'ilm al-naḥw*, I, al-Ṭab. III, Dār al-ma'ārif, al-Qāhira, 1975.
- Thompson, Sandra A.; Longacre, Robert E., "Adverbial Clauses", u: *Language Typology and Syntactic Description: Complex Constructions*, Ur. Timothy Shopen, vol. II, Cambridge University Press, Cambridge, 1985, 171–234.
- Wright, William, *A Grammar of the Arabic Language*, 3rd ed., vol. I–II, Cambridge University Press, Cambridge, 1967.

ATTRIBUTIVE RELATIVE CLAUSES INTRODUCED BY ADVERBIAL RELATIVIZERS IN ARABIC

Summary

Attributive relative clauses introduced by adverbial relativizers are rarely used in Modern Standard Arabic, and are completely absent in its syntactic description. The intriguing aspect of this type of relative clause lies in the fact that their attributive function is opposed to the main purpose of the use of adverbial relativizers, namely the formation of adverbial clauses. The main task of this paper is the analysis of examples of attributive relative clauses introduced by the adverbial relativizers *ḥayṭu*, *ḥīna*, *ʿindamā*, *kamā* and *mundu* found in works belonging to Modern Standard Arabic. The analysis is based on the analytical–descriptive method and the typological–functional approach, which allow examining of attributive relative clauses introduced by adverbial relativizers from different perspectives.

Although the analysis will include exploring syntactic functions of head nouns in main and relative clauses, whereby the relative clause formation strategy using the relative word to encode the syntactic function of head noun in the relative clause is illustrated, this is not the only goal of the paper. The paper also aims to demonstrate that attributive relative clauses introduced by adverbial relativizers, although formally functioning as attributive modifiers, tend to convey diverse semantic content. Moreover, this type of Arabic relative clause is not only an embodiment of the law of linguistic economy but it also represents an exceptionally effective means of stylistic choice.

Keywords: attributive relative clauses, free relative clauses, adverbial relativizers, syntactic functions of head noun, stylistic choice